

Pela, Włodzimierz

Krypta grobowa ostatnich książąt mazowieckich

Almanach Muzealny 1, 7-29

1997

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Włodzimierz Pela

KRYPTA GROBOWA OSTATNICH KSIĄŻĄT MAZOWIECKICH

Wśród materiałów archiwalnych przechowywanych w Dziale Archeologicznym Muzeum Historycznego m.st. Warszawy znajduje się bardzo interesująca dokumentacja sprzed ponad czterdziestu lat. Dotyczy ona odkrycia miejsca pochówku ostatnich książąt mazowieckich, Stanisława (zm. 1524 r.) i Janusza III (zm. 1526 r.), którego dokonano przy pracach konserwatorskich w podziemiach prezbiterium katedry Św. Jana Chrzciciela na Starym Mieście w Warszawie. Fakt ten miał miejsce najprawdopodobniej 19 lutego 1953 r., gdy to przy instalacji centralnego ogrzewania przebito sklepienie krypty grobowej. Kilka dni później 23 i 24 lutego 1953 r. badania wnętrza krypty przeprowadziła ekipa powołana przez Radę Prymasowską Odbudowy Kościołów Warszawy. W jej skład wchodził z ramienia Rady mgr inż. arch. Leszek Dunin odpowiedzialny za wszelkie prace konserwatorskie prowadzone w odbudowywanych kościołach Starego i Nowego Miasta w Warszawie, natomiast Komisję Badań Dawnej Warszawy reprezentowała mgr Aleksandra Świechowska, która w okresie późniejszym, przez wiele lat aż do śmierci w 1989 r. kierowała Działem Archeologicznym Muzeum Historycznego m.st. Warszawy.

Wydobyte z odkrytych trumien szczątki ludzkie przekazano na pewien czas do Zakładu Medycyny Sądowej Akademii Medycznej w Warszawie, w którym badania przeprowadzili lekarz sądowy prof. W. Grzywo-Dąbrowski oraz antropolog dr H. Milicerowa.

Odkrycie to miało wiele aspektów, które dotyczyły przede wszystkim identyfikacji zwłok, powiązania ich z konkretnymi osobistościami historycznymi, a następnie kwestii wyjaśnienia przyczyn śmierci dwóch ostatnich książąt mazowieckich, która dosięgnęła ich w stosunkowo młodym wieku i w niewielkim odstępie czasu.

Szczegóły odkrycia oraz wyniki przeprowadzonych badań specjalistycznych znane były początkowo z artykułów prasowych zamieszczonych w 1953 r. między innymi w „Kurierze Codziennym”, „Słowie Powszechnym” i „Stolicy”¹. Opublikowano w nich fotografie całościowych ujęć wnętrza krypty, zdjęcia trumien i szkieletów oraz fragmentów tkanin zachowanych w trumnach. Przytoczono stwierdzenia dr H. Milicerowej, według której obydwa szkielety były mniej więcej tego samego, średniego wzrostu. Jeden z nich wykazywał pewne zmiany krzywiczne oraz zakończony proces wzrostowy. Drugi osobnik natomiast był trochę wyższy, o rozwijającej się jeszcze tkance kostnej oraz dolnej kości krzyżowej uformowanej w ten sposób, że sprawiała wrażenie podwójnej. Miała bowiem na osi, tam gdzie zwykle znajduje się pierwszy guz, zakłęśnięcie, po bokach zaś dwa guzy, sugerujące dwa piony kręgów. Kość ta stanowiła rzadki przypadek rozszczepienia, zwany w medycynie *spina bifida*, a jednocześnie na podstawie źródeł pisanych umożliwiła powiązanie osobnika pochowanego w górnej trumnie z księciem Januszem III².

Ostateczne i oficjalne wyniki badań specjalistycznych przedstawione zostały w 1955 r. we wspólnym artykule W. Grzywo-Dąbrowskiego, S. Łaguny, H. Milicerowej i R. Zdziarskiej zatytułowanym *Identyfikacja z przekazami historycznymi szkieletów dwóch ostatnich książąt mazowieckich* zamieszczonym w 21 tomie „Przeglądu Antropologicznego”³. Zawarto w nim krótki przegląd źródeł pisanych, próbę porównania odnalezionych szczątków z wizerunkami obu książąt przedstawionymi na płycie nagrobnej zachowanej w katedrze oraz – co dla nas najważniejsze – dokładny opis anatomiczny i antropologiczny obu szkieletów, a także wnioski badawcze. W zasadzie stanowią one potwierdzenie wyników przedstawionych w prasie, są jednak bardziej szczegółowe. Prezentujemy je w postaci zamieszczonej poniżej tabelki.

¹ Artykuły z 1953 r.: *Interesujące odkrycie w podziemiach katedry warszawskiej (krypta ks. Mazowieckich i fragmenty dawnej katedry)*, „Kurier Codzienny” 9: 1953, nr 71; *Cenne odkrycie w katedrze warszawskiej*, „Słowo Powszechne” 7: 1953, nr 70; *Ciekawe odkrycie w podziemiach katedry warszawskiej*, „Stolica” 1953, nr 11; *Zwłoki książąt mazowieckich*, „Stolica” 1953, nr 17, (A.J.); *Ostatni książęta mazowieccy*, „Stolica” 1953, nr 46 i nr 47, (R.Zdz.).

² S. Pazyra, *Najstarszy opis Mazowsza Jędrzeja Święcickiego*, przekład H. Pazyrzyny, Warszawa 1974. (Opis powstał w 1634 roku). Na stronie 124 wydania S. Pazyry w opisie sylwetki Janusza czytamy „Mówią, że odznaczał się on podwójną kością pancerzową, szeroką klatką piersiową i masywną budową przypominającą wygląd dawnych gigantów, gdyby przez złośliwy wybrzyk natury nie szpecił całego dostojęstwa, miłej skądinąd twarzy spłaszczony i skrzywiony nos”.

³ W. Grzywo-Dąbrowski, S. Łaguna, H. Milicerowa, R. Zdziarska, *Identyfikacja z przekazami historycznymi szkieletów dwóch ostatnich książąt mazowieckich*, „Przegląd Antropologiczny” t. XXI: 1953, z.1, s. 225–257.

WYNIKI BADAŃ ANTROPOLOGICZNYCH		
CECHY ANTROPOLOGICZNE	szkielet 1 Janusz III	szkielet 2 Stanisław
PŁEĆ	męska	męska
WIEK	25 – 30 lat (adultus) bliżej 25 lat	25 – 30 lat (adultus)
TYP ANTROPOLOGICZNY na podstawie kształtu czaszki	subnordyczny	nordyczny
WZROST przy zastosowaniu tablic LANGERA i ROLLETA	174,9 – 176,4 cm	181 – 183 cm
WZROST przy zastosowaniu metody PEARSONA	167,58 cm	172,80 cm
NIEPRAWIDŁOWOŚCI oraz WADY ROZWOJOWE	– Asymetria lewostronna – Niezamknięcie kanału krzyżowego (rozszerzenie kręgosłupa)	– Asymetria prawostronna – Próchnica zębów

Stwierdzoną w pomiarach antropologicznych obu szkieletów asymetrię grubości kości można, zdaniem H. Milicerowej, wyjaśnić jako przerost roboczy kończyny intensywnie pracującej⁴. Interesujące było także spostrzeżenie, że zachowane włosy na łusce kości czołowej czaszki osobnika nr 2 (Stanisława), tworzyły równo obciętą, spadającą na czoło grzywkę. Ważna była również obserwacja dokonana w trakcie opisu anatomicznego, że do powierzchni obu kości piszczelowych szkieletu I (Janusza III), zarówno od strony przedniej jak i tylnej, silnie przylegały resztki bardzo cienkiej, delikatnej tkaniny koloru brązowego. Szczegół ten, nie zauważony podczas oględzin *in situ* w katedrze, może w chwili obecnej upoważniać nas jedynie do wniosku, że ciało złożone w trumnie, było prawdopodobnie owinięte tkaniną co najmniej w części dolnej (dookoła nóg), bez możliwości ścisłego określenia jej formy (np. część stroju) czy przeznaczenia. Nie wyklucza to również możliwości pochodzenia tkaniny z obicia wnętrza trumny.

Nie rozwiązana została natomiast ostatecznie przyczyna śmierci obu książąt. Była ona zagadką już dla współcześnie żyjących. Zastanawiali się nad nią i wyrażali swoje opinie także historycy. Doszukiwano się powodu śmierci w skłonnościach do gruźlicy istniejących w tej linii książęcej, w nadmiernym uleganiu przez młodych książąt zachciankom miłosnym

⁴ W. Grzywo-Dąbrowski, S. Łąguna, H. Milicerowa, R. Zdziarska, jw., s. 248.

i nadużywaniu wina lub też ich otruciu, w co zamieszana miała być nawet królowa Bona⁵. Przeprowadzone prawdopodobnie przez prof. W. Grzywo-Dąbrowskiego badania specjalistyczne nie wykazały śladów trucizny⁶.

Poniżej zamieszczamy kilka dokumentów i opracowań związanych z odkryciem, będących uzupełnieniem informacji już opublikowanych. Najważniejszy z nich to sprawozdanie A. Świechowskiej z badań *in situ* przeprowadzonych w krypcie grobowej książąt mazowieckich wraz ze spisem wykonanej w ich trakcie dokumentacji fotograficznej, rysunkowej, pomiarowej oraz pobranych próbek (Aneks I). Dokumentację rysunkową przedstawiają tablice I i II. Nie zachowały się niestety w zbiorach Działu Archeologicznego Muzeum Historycznego ani negatywy, ani odbitki fotografii zrobionych w katedrze⁷. Także część pobranych próbek tkanin zaginęła. Dysponujemy jednak opracowaniem, a właściwie określeniem zestawu roślin znalezionych w trumnach wykonanym przez dr E. Perkowską w 1972 r. (Aneks II), który uzupełniony został opinią M. Henslowej, w sprawie obecności ziół w trumnach.

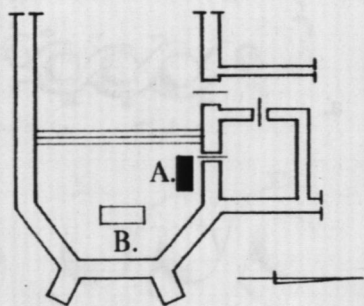
W zbiorach Działu Archeologicznego przechowywane są także fragmenty niektórych tkanin znalezionych w trumnach⁸. Część z nich

⁵ Zob. m.in. informacje Jędrzeja Święcickiego w: S. Pazyra, jw., s. 127; F. Kozłowski, *Dzieje Mazowsza za panowania książąt*, Warszawa 1858, s. 370 i in.; natomiast J. Tyszkiewicz w swojej publikacji *Ludzie i przyroda w Polsce średniowiecznej*, Warszawa 1983, s. 156 przypuszcza, że przyczyną śmierci ostatnich książąt mazowieckich mogła być kiła, określana przez współczesnych mianem „przymiotu”, która miała na przełomie XV i XVI w. epidemiczny charakter, głównie w środowisku elity feudalnej. Ciekawe są także uwagi naświetlające całość problemu poczynione przez N. Daviesa, być może z perspektywy angielskiej walki o władzę w: *Boże igrzysko. Historia Polski*, t. I, Kraków 1990, s. 408, cytując: „Ostateczne zwycięstwo nad Zakonem Krzyżackim w wojnie trzynastoletniej spowodowało, że prowadzenie odrębnej polityki zagranicznej przez książąt mazowieckich nie było już konieczne. Ostatni członkowie domu panującego na próżno sprzeciwiali się stałemu naporowi terytorialnemu i administracyjnemu ze strony jagiellońskich suwerenów. Seria nagłych zgonów na skutek otrucia – śmierć księżnej Anny w 1522 r., a następnie, w latach 1524 i 1526, jej dwóch psychicznie nie zrównoważonych synów, Stanisława i Janusza – położyła kres rozpustnym i anachronicznym rządóm pozbawionego dziedzica domu panującego Piastów”.

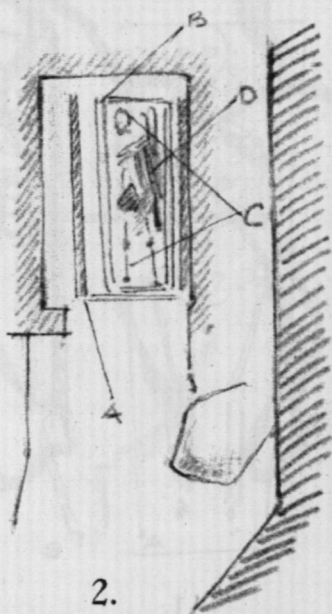
⁶ Badania prof. W. Grzywo-Dąbrowskiego według informacji udzielonej mi przez pana L. Dunina nie wykazały śladów arszeniku.

⁷ Część negatywów została odnaleziona w zbiorach prywatnych T. Zagrodzkiego.

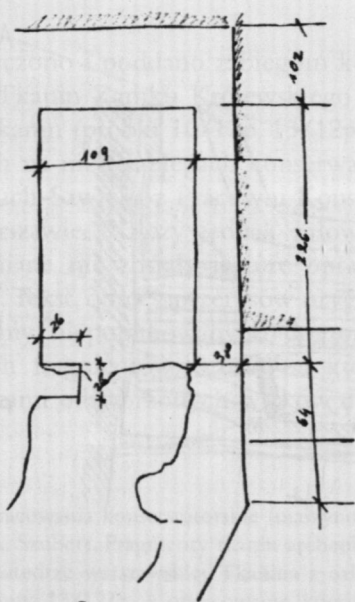
⁸ Część tkanin znalezionych w trumnach przechowywana jest obecnie w Dziale Archeologicznym Muzeum Historycznego m.st. Warszawy (oznaczone jako tkaniny i tekstylia próbki nr 9, 10, 11, 13, 21/12p). Jedna z nich 10/12p tzw. tkanina z orłami eksponowana jest na wystawie stałej *Rzeczy codzienne z wykopalisk zamkowych i staromiejskich* zorganizowanej przez Muzeum Historyczne i Zamek Królewski w Warszawie. Próbką nr 8/12p (inny fragment tzw. tkaniny z orłami) oraz druga część próbki nr 21/12p tzw. tkaniny z koroną znajdują się jako depozyt Rady Prymasowskiej Odbudowy Kościołów Warszawy w Muzeum Historycznym m.st. Warszawy pod nr in. MHW 16676 i MHW 16677.

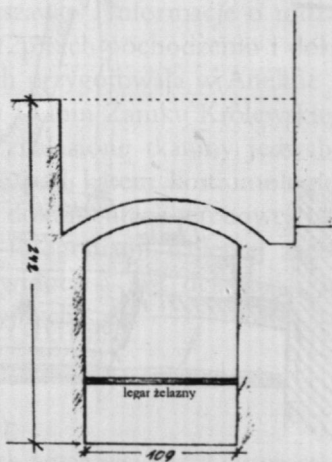
1.

2.

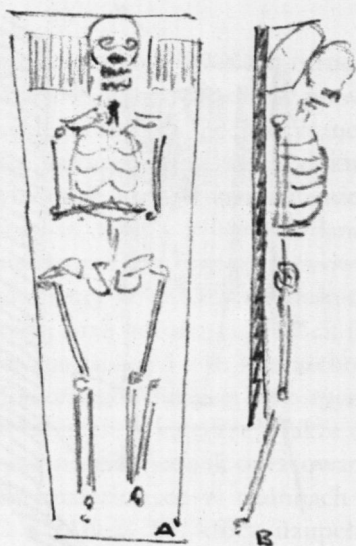
3.

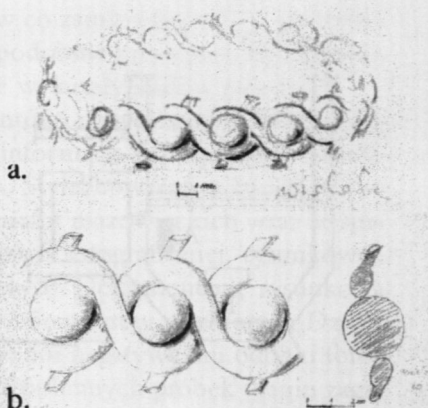
4.

TABLICA I. Dokumentacja rysunkowa z badań krypty w 1953 r.

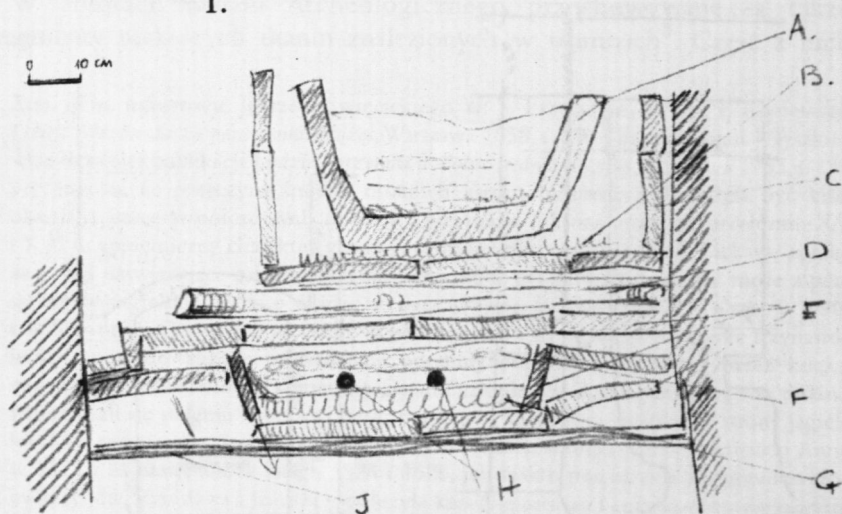
- 1 – lokalizacja krypty w prezbiterium katedry Św. Jana: A – krypta, B – ołtarz;
- 2 – widok z góry na trumnę I: A – deski bocznej skrzyni (trumna Ia), B – trumna I, C – kości czaszki i nóg, D – deski, tkanina, gruz;
- 3 – notatka pomiarowa – plan krypty;
- 4 – notatka pomiarowa – przekrój przez kryptę.

1.

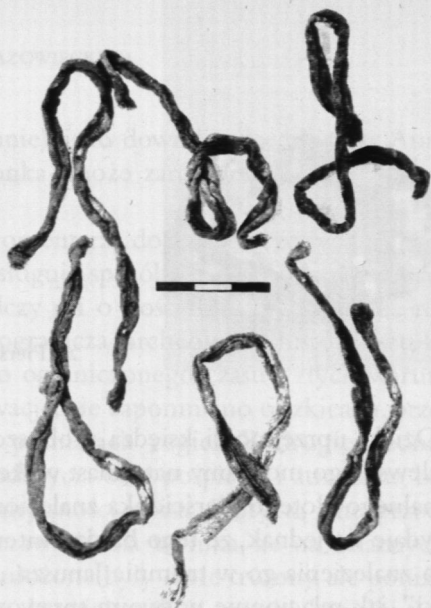
2.

3.

TABLICA II. Dokumentacja rysunkowa z badań krypty w 1953 r.

- 1 – szkic szkieletu w trumnie II: A – widok z góry, B – widok z boku;
 2 – rysunek pierścionka: a – widok powiększony, b – wycinek ornamentu;
 3 – przekrój przez trumny leżące w krypcie, A – trumna I, B – wapno, C – trumna-skrzynia, D – wałki brzoźowe, E – deski ze sprasowanej trumny II, F – warstwa ziół, G – warstwa wapna, H – przekrój kości, J – legar żelazny.

1. Fragmenty tkanin – próbka
16/12p (pętelki).

oczyszczono i poddano zabiegom konserwatorskim w Pracowni Konserwacji Tkanin Zamku Królewskiego w Warszawie⁹. Informacje o rodzaju tych tkanin (próbki 10/12p, 13/12p i 21/12p), ich pochodzeniu i dokonanych na nich zabiegach konserwatorskich przygotowała w Aneksie III A. Pituch-Sawicka z Pracowni Konserwacji Tkanin Zamku Królewskiego w Warszawie. Należy jednak żałować, że znalezione tkaniny jedwabne i wełniane nie zostały jeszcze opracowane pod kątem kostiumologicznym¹⁰. Tekst, oprócz przerysów oryginalnej dokumentacji terenowej, uzupełniamy niepublikowanymi do tej pory fotografiami najlepiej zachowanych fragmentów tkanin na których widoczna jest dekoracja oraz rysunkami odtworzonych wątków dekoracyjnych.

⁹ Opracowania konserwatorskie (maszynopisy):

- a) A. Szubert, Fragmenty tkanin archeologicznych z grobowca książąt mazowieckich w katedrze warszawskiej. Tkanina z orłem nr inw. 10/12/p. Tkanina z medalionem nr inw. 13/12/p. – opracowanie konserwatorskie. Zamek Królewski w Warszawie. Warszawa 1986 (Rysunki i plany: G. Mittag, dokumentacja fotograficzna P. Kobek).
- b) A. Pituch-Sawicka, Fragmenty jedwabnej tkaniny adamaszkowej z krypty książąt mazowieckich w katedrze Św. Jana. Próbką nr 21/12/p – opracowanie konserwatorskie. Zamek Królewski w Warszawie. Warszawa 1989 (dokumentacja fotograficzna P. Kobek).

¹⁰ Właściwie tylko o fragmencie tkaniny oznaczonej jako próbka 21/12p (dwie części) na podstawie ich obecnego wyglądu (szerokości brytu, proste zszycie wzdłuż krajki) można przypuszczać, że była prostokątem o szerokości co najmniej 120 cm i długości ponad 143 cm i jak wynika ze sprawozdania znajdowała się „wokół szkieletu” (całun?).

2. Pierścionek znaleziony w trumnie I (oryginał).

Dzięki uprzejmości księdza proboszcza parafii archikatedralnej Jerzego Zalewskiego mogliśmy natomiast wykonać oraz opublikować zdjęcia oryginalnego złotego pierścionka znalezione w trumnie księcia Janusza III. Wydaje się jednak, że tego bardzo interesującego stylowo klejnotu, pomimo znalezienia go w trumnie Janusza, „po prawej stronie, w okolicy kości ręki”, jak relacjonuje w swoim sprawozdaniu A. Świechowska, nie można jednoznacznie traktować jako własności księcia. Biorąc pod uwagę delikatność i wielkość pierścionka (średnica wnętrza 16 mm) i porównując ją z opisem wyglądu księcia („mocno zbudowany szkielet”, „silna muskulatura”, „typ atletyczny”)¹¹, wydaje się wątpliwe, czy mógł być on przez Janusza III noszony, a w związku z tym, czy należał do niego. Wątpliwości nasze utwierdza przegląd różnorodnych publikacji, z których wynika, że własnością osób sprawujących władzę, zarówno duchownych jak i świeckich, są kunsztownie wykonane pierścienie ozdobione szlachetnymi kamieniami – i w takim kształcie uważa się je za symbol władzy. Pierścionek z grobu Janusza III ma inną wymowę symboliczną – pierścionka miłośnego¹². Po wielkości i subtelności kształtu sądząc, należał do kobiety, a do grobu księcia (być może na jego rękę) został włożony jako pamiątka

¹¹ S. Pazyra, jw., s. 124; W. Grzywo-Dąbrowski, S. Łaguna, H. Milicerowa, R. Zdziarska, jw., s. 247, 249, 253.

¹² Pierścienie biskupie – zob. *Sztuka polska przedromańska i romańska do schyłku XIII wieku* pod red. M. Walickiego, Warszawa 1971, il. 1008–1013, 1113; pierścienie królewskie – zob. M. Rożek, *Groby królewskie w Krakowie*, Kraków 1977 – Kazimierz Wielki (pierścionek z ametystem) s. 181, Kazimierz Jagiellończyk (złoty pierścionek z nerkowatym turkusikiem) s. 208, Zygmunt III (sygnet z wielkim szafirem w złoto oprawny) s. 173; pierścienie książąt mazowieckich – zob. J. Mycielski, *Inwentarz skarbu książąt mazowieckich Konrada i Janusza z 1494 r.* w: „Sprawozdania Komisji do Badania Historii Sztuki w Polsce” VIII, 1912, szp. CXLI (skarbiec książąt mazowieckich – trzy złote pierścienie zdobione kilkunastoma kamieniami szlachetnymi). W literaturze zachodnioeuropejskiej brak bliskich analogii, forma pierścionka najbardziej zbliżona do pierścionków zaręczynowych, np. zob. Y. Hackenbrock, *Renaissance Jewellery*, München 1979 (przegląd biżuterii włoskiej, francuskiej, niemieckiej, holenderskiej, angielskiej, portugalskiej i hiszpańskiej); *Victoria and Albert Museum. Department of Metalwork. Catalogue of Rings*, London 1930 (przedstawienie 949 pierścionków).

rodzinna (np. po matce księżnej Annie), jako dowód miłości siostry Anny lub jako uczuciowy zwrot pierścionka (może zaręczynowego) przez nie znaną nam kobietę.

Konieczne jest także kilka zdań komentarza do zamieszczonych poniżej aneksów. Po pierwsze na uwagę zasługuje sposób i zakres przeprowadzonych badań. Z jednej strony świadczy on o dość fachowym, jak na rok 1953 podejściu do odkrycia z pogranicza archeologii, historii sztuki, antropologii i architektury. Pomimo ograniczonego czasu i złych warunków, w których prowadzono obserwacje, nie zapomniano o szkicach, przekrojach i fotografiach, a nawet o pomiarach cegieł. Z drugiej jednak strony, być może niepowszedność odkrycia oraz pośpiech i atmosfera badań stały się przyczyną pewnych niejasności opisu. Dotyczą one przede wszystkim zawartości krypty. Ze sprawozdania wynika, że na żelaznych, wtórnie wmurowanych legarach¹³, ułożone były dwie trumny, ale poniżej legarów zalegały relikty pochówków dawniejszych (4 czaszki, kawałki tkanin nr 13/12p i 16/12p, kawałki żelaza, gruzu ceglanego). Dowiadujemy się także, że od strony południowo-zachodniej (w węższym boku) widoczne jest późniejsze zamurowanie. Z powyższych danych wynika, że krypta była wykonana i użytkowana wcześniej przed rokiem 1524¹⁴,

¹³ Układanie trumien na pewnej wysokości w kryptach było stosowane także w grobowcach królewskich na Wawelu, o czym pisze M. Rożek, jw. Na czterech szynach żelaznych, umocowanych na wysokości dwóch stóp nad poziomem posadzki leżała pierwotnie trumna Kazimierza Wielkiego s. 178; także „pierwotnie tumba Kazimierza Jagiellończyka spoczywała na trzech antabach – ankrach osadzonych końcami w zdłużonych ścianach grobowca na wysokości około 80 cm nad poziomem posadzki”, s. 290.

¹⁴ Krypta odkryta w 1953 r. w podziemiach prezbiterium określana jest jako gotycka – zob. *Katalog Zabytków Sztuki*, Seria Nowa T. XI, *Miasto Warszawa*, cz. I. *Stare Miasto*, pod red. J. Łozińskiego i A. Rottermunda, Warszawa 1993, s. 205. Na s. 188 autorzy opracowania dotyczącego katedry Św. Jana podają także, że murowane prezbiterium według T. Mroczo powstało około połowy XIV w. lub nawet przed rokiem 1339(?), natomiast według T. Zagrodzkiego prezbiterium wzniesiono i zasklepiono przed rokiem 1398. Wracając do samej krypty, gdyby datowanie opierać na analizie wymiarów cegieł pomierzonych w trakcie prowadzenia badań w 1953 r., zdając sobie sprawę ze zbyt małej pobranej próby (przyjmuje się bowiem, że aby analiza była poprawna i wiarygodna, powinno się zmierzyć po 20 każdego z trzech wymiarów cegieł z nie zakłóconego wątku muru) i porównać wartości skrajne z zestawieniem wymiarów cegieł w układzie chronologicznym opracowanym przez Z. Tomaszewskiego na podstawie materiałów zebranych na Zamku i Starym Mieście w Warszawie (zob. Z. Tomaszewski, *Badania cegły jako metoda pomocnicza przy datowaniu obiektów architektonicznych*, Zeszyty Naukowe Politechniki Warszawskiej, *Budownictwo*, z. 4 (11), 1955, s. 47, tab. 8), to przede wszystkim grubość cegieł pozwalałaby datować kryptę na przełom XIV i XV w. (wymiały główek różnią się znacznie od przyjętego schematu), natomiast późniejsze zamurowanie na przełom XV i XVI w.

że wtórnie wmurowano legary (być może pod trumnę księcia Stanisława, ale nie jest to oczywiste), a następnie na legarach tych w latach 1524 i 1526 ułożono trumny książęce Stanisława i Janusza III. Nasuwa się jednak szereg pytań, na które nie jesteśmy w stanie odpowiedzieć, a mianowicie, jak interpretować zapis o reliktach pochówków „dawniejszych”, czy były one starsze (czyje?)¹⁵ i tak ważne, że Stanisława, a potem Janusza pochowano razem z nimi, lub na tyle nieistotne, iż nie przeszkadzały we wmurowaniu żelaznych legarów, o ile oczywiście tychże nie zrobiono przy innej okazji, z pogrzebem jednego z ostatnich książąt nie związanej. A może były to czaszki późniejsze, które włożone tam zostały podczas przypadkowego, wcześniejszego od roku 1953 otwarcia krypty, o czym być może świadczy wspomniane замуrowanie ściany południowo-zachodniej.

Z problemem zawartości krypty i stratygrafią wiąże się również sprawa tkanin. Dla jasności obrazu układ ten przedstawiamy także w postaci tabelki:

MIEJSCE ZNALEZIENIA	NR I RODZAJ TKANINY
TRUMNA I (Janusz III)	11/12p tkaniny jedwabna i wełniana
TRUMNA II (Stanisław)	9/12p, 21/12p tkanina jedwabna tzw. z koroną
Wtórnie wmurowane żelazne LEGARY	8/12p tkanina jedwabna tzw. z orłami
RELIKTY „DAWNIEJSZYCH” POCHÓWKÓW Tkanina znajdująca się na wierzchu reliktyw	10/12p tkanina jedwabna tzw. z orłami
Zasypisko	13/12p, 16/12p tkaniny jedwabne i wełniane

Wiemy ze sprawozdania, że w trumnie I znaleziono tkaninę jedwabną i wełnianą (próbka nr 11/12p – nie poddana żadnym zabiegom konserwatorskim), a w trumnie II natrafiono na tkaninę wełnianą (próbka 9/12p – nieopracowana), tkaninę z motywem korony (21/12p – 2 części, konserwacja, publikacje) oraz poduszkę z pod głowy (próbka 17/12p tkanina? czy zioła? – brak próbki). Tkanina znana jako tkanina z orłami znaleziona została natomiast w dwóch częściach. Na zewnątrz trumny II na legarze (którym?) zwiślał fragment tkaniny (próbka 8/12p) oraz pod legarami (próbka

¹⁵ Nasuwa się pytanie, dlaczego czaszki te nie były interesujące dla badań antropologicznych.

10/12p) na wierzchu reliktyw „dawniejszych”¹⁶. Z zasypiska pod trumnami pochodzą także tekstylia (tkanina z medalionami, 10 pętelek – w tym dwie z guzikami i pasek z 3 kuleczkami – próbka nr 13/12p) oraz tekstylia oznaczone jako próbka 16/12p (il. 1 – próbka nie poddana zabiegom konserwatorskim). Gdyby założyć, że układ stratygraficzny przedstawiony na przekroju przez trumny leżące w krypcie (tablica II – 3) był jednakowy w całej krypcie, a deski ze sprasowanej górnej części trumny II (oznaczone na rysunku literą E) przykrywały szczelnie resztki tej trumny i uniemożliwiały spadanie przedmiotów z wyżej ustawionej trumny I, to wtedy można by przyjąć, że wszystkie fragmenty tkanin z legarów i z zasypiska pod trumnami pochodzą z trumny II, o ile oczywiście nie należą do pozostałości problematycznych pochówków wcześniejszych (wspomnianych 4 czaszek) lub ich przemieszczenie nie zostało spowodowane w trakcie innej, nie znanej nam ingerencji z zewnątrz. Mogły być także pozostałością opony lub całunu służącego do przykrycia trumien (każdej lub którejś z nich)¹⁷. Problemu tego nie da się obecnie ostatecznie wyjaśnić, być może niewielką wskazówką będzie przypuszczalne datowanie tkanin, określone w Aneksie III.

Interesujące jest także zagadnienie obecności wapna i szczątków roślin w obu trumnach. O ile sam fakt umieszczania w trumnach wapna oraz ziół jest znany i tłumaczony chęcią zabezpieczenia zwłok przed zbyt szybkim gniciem w okresie pomiędzy śmiercią a pogrzebem, który niekiedy trwał dość długo¹⁸, to sprawa określenia gatunku roślin wkładanych do

¹⁶ Mamy tu do czynienia z pewną niejasnością „proporcji” pomiędzy powierzchnią krypty, która jak wynika ze sprawozdania (Aneks I) miała wymiary wewnętrzne 226 x 109 cm czyli około 2,5 m² a powierzchnią zajmowaną przez relikty dawniejszych pochówków (wymienione 4 czaszki, kawałki tkanin, kawałki żelaza, gruzu ceglanoego) czyli być może 0,5 – 1 m² (?) oraz niejasnością lokalizacji „dawniejszych” pochówków w obrębie krypty.

¹⁷ Podobny problem rozważa K. Turska w stosunku do odkrycia i otwarcia grobów Kazimierza Wielkiego i Kazimierza Jagiellończyka, zob. K. Turska, *Ubiór dworski w Polsce w dobie pierwszych Jagiellonów*, Wrocław, 1987, s. 51 i n.

¹⁸ Pisz o tym Z. Kuchowicz w książce *Barbara Radziwiłłówna*, Łódź 1978, s. 233 co następuje: „Długa podróż wymagała zabezpieczenia ciała przed rozkładem, nie znany szerzej jest fakt, że w tym celu szczątki Barbary zalano wapnem (resztki wapna znaleziono w trumnie, gdy po przeszło 400 latach odkryto grób)”. Dla przypomnienia, Barbara Radziwiłłówna, która zmarła 8 maja 1551 r. pochowana została dopiero 24 czerwca tegoż roku, a w tym czasie jej zwłoki w trumnie przewiezione zostały z Wilna do Krakowa (uroczysty pogrzeb), następnie z powrotem do Wilna, gdzie zostały pochowane. Trumna zaginęła w XVII w. i została odnaleziona dopiero w 1931 r. Także o księciu Januszu III wiemy z *Dziejów Mazowsza za panowania książąt* F. Kozłowskiego, Warszawa 1858 (reprint 1984), s. 373 i 374, że zmarł 10 marca 1526 r., jednak pochowano go dopiero 25 sierpnia tegoż roku, ponieważ panowie mazowieccy czekali z pogrzebem na przybycie króla Zygmunta. O znajdowaniu wapna w trumnach królewskich wspomina też M. Rożek, jw., s. 172, 292.

trumien jest bardziej złożona, i być może, w przypadku badań warszawskich spowoduje bardziej ostrożne traktowanie dotychczasowych informacji na ten temat. Z problematyką tą spotykamy się także w opracowaniu M. Rożka dotyczącym grobów królewskich w Krakowie. Autor, podsumowując, znane z relacji fakty „balsamizacji” zwłok, pisze, iż ograniczały się one między innymi „do kąpieli solnej, nasycenia i zasypania chmielem, ziołami i bawełną, czasem wapnem lub maściami”. Wśród źródeł, na których opiera swoje informacje, znajduje się szczegółowa relacja Tadeusza Czapskiego z otwarcia trumny Zygmunta Augusta w 1791 r., który widział szczątki króla „przysyłane całe chmielem” oraz relacja z otwarcia trumny Stefana Batorego w 1877 r., gdzie napisano – „od kolan chmiel(?)”. Co prawda obserwacje te potwierdzone zostały w protokołach księdza prof. dr. Tadeusza Kruszyńskiego, świadka kolejnego otwarcia wyżej wymienionych trumien w 1929 i 1930 r.¹⁹, ale nie wiemy, czym kierowano się dokonując tych zapisów. Jednak w świetle profesjonalnego oznaczenia gatunków roślin znalezionych w trumnach ostatnich książąt mazowieckich (Aneks II), z którego wynika, że chmielu w pobranych próbkach była znikoma ilość (tylko jedno ziarenko), można zadać pytanie, czy rzeczywiście resztki roślin w trumnach królewskich na Wawelu, które widzieli wspomniani powyżej autorzy relacji i protokołów były chmielem. Nasze wątpliwości budzi bowiem fakt, że oznaczenie dokonane przez paleobotanika różni się w sposób zasadniczy od zapisów poczynionych na gorąco podczas badań krypty warszawskiej. W roboczych notatkach do publikowanego poniżej sprawozdania (Aneks I) zapisano bowiem, że „po zdjęciu desek II trumny, natrafiono na warstwę przegniłego i zbutwiałego wrzosu, lnu, siana, gałązek akacji, »ziół«, znajdujących się w trumnie prawdopodobnie celem balsamowania”. Autorzy opracowania antropologicznego natomiast, którzy do analizy otrzymali trumny razem z całą zawartością, twierdzą nawet, że ciała były zabalsamowane wapnem i chmielem²⁰. Widzimy więc, że gdyby nie przeprowadzono szczegółowej analizy paleobotanicznej szczątków roślinnych, nasza wiedza na ten temat mogła ulec zafałszowaniu.

Można także przypuszczać, iż powodem wkładania do trumien takiego zestawu roślin, jak macierzanka, rumianek i bylica, oprócz ich antyseptycznego charakteru nie bez znaczenia były również ich właściwości zapachowe²¹.

¹⁹ M. Rożek, jw., s. 172, 173, 186, 195, przyp. 200.

²⁰ W. Grzywo-Dąbrowski, S. Łąguna, H. Milicerowa, R. Zdziarska, jw., s. 225, 244.

²¹ Potwierdzenie tego znajdujemy pośrednio u A. Grabowskiego, który przytacza fragment rękopisu Jakuba Sobieskiego *Acta Interregni po królu Zygmuncie III*, z którego dowiadujemy się, że „Tegoż dnia (było to w Piątek), w kilka godzin po śmierci exenterowano Króla Imci, bawełny i ziół pachnących loco intestinum nakładszy” – zob. A. Grabowski, *Dawne zabytki miasta Krakowa*, Kraków 1850, s. 202.

Na koniec jeszcze uwaga dotycząca „rudych” włosów, zachowanych na czaszce szkieletu w trumnie II identyfikowanego z księciem Stanisławem. Otóż w referacie pt. „Barbara Radziwiłłówna w oświetleniu lekarskim” wygłoszonym na VI Powszechnym Zjeździe Historyków Polskich w Wilnie w 1935 r. przez Witolda Ziemlickiego, autor w trakcie ustalania tożsamości Barbary porównując wygląd zachowanych szczątków z wizerunkami żony króla Zygmunta Augusta stwierdza, „włosy rudawe, jak wszystkie włosy po upływie czasu”²². Zdanie to cytujemy dlatego, że jeśli oddaje powszechność zjawiska, to ogranicza ewentualne domysły na temat koloru (barwy?) włosów księcia, co mogłoby być czynione w oparciu o informacje zawarte w sprawozdaniu z badań krypty w katedrze warszawskiej (Aneks I) oraz w publikacji antropologicznej („kępka włosów ciemno-brunatnawego koloru o odcieniu rudawym” s. 238).

ANEKS I

Aleksandra Świechowska

[1953 r.]

Sprawozdanie z badań przeprowadzonych na tzw. stanowisku 12/p w krypcie grobowej książąt mazowieckich.

Dnia 23 II 1953 r. mgr inż. arch. L. Dunin z Rady Prymasowskiej zawiadomił nas, że w prezbiterium katedry Św. Jana przy okazji zakładania linii c.o. odkryto kryptę grobową, zawierającą prawdopodobnie trumny ostatnich książąt mazowieckich, Stanisława (+1524 r.) i Janusza (+1526 r.).

Ekipa, która miała dokonać otwarcia trumien, składała się z mgr. inż. arch. Lecha Dunina z Rady Prymasowskiej, mgr. Aleksandry Świechowskiej i Antoniego Kąsinowskiego z Komisji Badań Dawnej Warszawy, oraz pełniących rolę fotografów dr. Tadeusza Zagrodzkiego i Aleksandry Tomczakowej z Głównego Urzędu Konserwatorskiego. Nadzór nad akcją sprawowali księża z katedry Św. Jana.

Badania prowadzono w dniach 23 i 24 II 1953 r. W pierwszym dniu zbadano kryptę i ustawienie trumien. Wobec złego oświetlenia i ciasnoty krypty, obie trumny przed szczegółowym zbadaniem zawartości wyniesiono do prezbiterium, przy czym gorzej zachowaną trumnę II trzeba było do wyniesienia przykryć białym i odwrócić do góry dnem. Badanie zawartości przeprowadzono 24 II 1953 r.

²² W. Ziemlicki, *Barbara Radziwiłłówna w oświetleniu lekarskim*, w: *Pamiętnik VI Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w 1935 r.*, Lwów 1935, t. 1, s. 145.

W momencie, gdy z kol. Kašinowskim rozpoczynaliśmy pracę, krypta była już otwarta przez przebicie ściany Płn.-Wsch. (od strony chóru) i zburzenie fragmentu sklepienia.

A. Krypta. Krypta grobowa usytuowana jest po lewej (Płn.-Zach.) stronie prezbiterium, przy wejściu do zakrystii. Usytuowana na osi Płn.-Wsch. – Płd.-Zach. (jak i katedra) krypta ma wymiary wewnętrzne 226 x 109 cm, głębokość 242 cm. Przesklepiona jest kolebką o kluczu usytuowanym na głębokości ok. 70 cm poniżej poziomu posadzki katedry. Zbudowana jest z cegły o wymiarach:

POMIAR CEGIEŁ Z KRYPTY GROBOWEJ OSTATNICH KSIĄŻĄT MAZOWIECKICH – STANISŁAWA I JANUSZA III		
wozówka	główka	grubość
262	–	85
270	–	94
–	139	91
–	143	86
276	–	91
–	137	86
278	–	92
–	136	89
–	132	87
SKLEPIENIE KRYPTY		
272	–	87
272	–	93

Barwa cegły intensywnie czerwona. Gлина dobrze wyrobiona ze sporą domieszką piasku o średnicy do 2 mm. Palcówka, na ściankach niedociągnięcia i rysy, bez spękań. Wiązanie polskie. Zaprawa szara wapienna.

Od strony Płd.-Zach. (w węższym boku) widoczne jest późniejsze zamurowanie z cegły o wymiarach:

wozówka	główka	grubość
–	126	79
–	132	78
–	120	83
–	128	78
–	–	85

Cegła palcówka. Wiązanie główkowe. Zaprawa biała wapienna.

Na głębokości 127 cm w ściany krypty wmurowane zostało wtórnie 5 kutych legarów żelaznych o przekroju 25 x 10 mm w odstępach co 37–42 cm.

B. Trumna I wstawiona była w skrzynię (Ia) o bokach schodzących się z dnem pod kątem prostym, szerokości 68 cm, zbitą z desek przy pomocy gwoździ kowalskich (nr inw. 5/12p, 20/12p). Ustawiona była decentrycznie – wzdłuż Płn.-Zach. ściany krypty. Trumna I, o ścianach zwężających się ku dołowi, miała szerokość górną 55 cm, długość 190 cm, zachowaną wysokość 30 cm. Przykryta była kilkoma luźno leżącymi deskami (zawalone wieko). Ścianki trumny, zbudowane z desek łączonych na czopy, zalane były wewnątrz pakiem i obite wołłokiem. Trumna była zachowana na tyle dobrze, że obecni przy badaniach księży liczyli się z ewentualną możliwością użycia jej – jako zabytku i po konserwacji – przy powtórnym pochówku. Udało nam się pobrać z niej jedynie niewielkie próbki (nr inw. 12/12p). Leżący w trumnie szkielet, o dobrze zachowanych, jasnych kościach, został przemieszczony w partii klatki piersiowej przez zawalone wieko i gruz, spadający w czasie otwierania krypty. Głowa była zwrócona częścią twarzą ku spodowi, kości miednicy i nóg zachowały się w układzie anatomicznym. W środkowej partii szkieletu leżały kawałki tkanin jedwabnej i wełnianej (nr inw. 11/12p). Po prawej stronie, w okolicy kości ręki, znaleziono złoty pierścionek w formie plecionki z suchych gałązek, których zakola wypełnione były 15 kuleczkami. Wymiary pierścionka: średnica wewnętrzna – 16 mm, średnica zewnętrzna – 19 mm, szerokość – 6 mm, średnica kuleczek – 2,5 mm.

Pierścionek został zaraz zabrany do skarbcza katedralnego, wykonano jedynie jego dokumentację rysunkową.

Zarówno w trumnie I, jak i w skrzyni Ia, leżały nierównomiernie rozrzucone pęczki ziół (nr inw. 14/12p, 19/12p). Oba dna były wylane wapnem, jego pokruszona warstwa osiągnęła grubość około 1,5 cm (nr inw. 6/12p).

Pod dnem skrzyni Ia znaleziono 2 kołki brzożowe o średnicy 4,5–5 cm, długości ok. 25 cm, ułożone w kształcie szeroko rozwartej litery V – służyły one prawdopodobnie do wtoczenia do krypty skrzyni z trumną I. Kołki te leżały na poziomie ułożonym z 4 desek, nakrywającym stojącą pośrodku krypty trumnę II.

C. Trumna II, o ściankach zwężających się ku dołowi, zachowana była do wysokości 18 cm, jej górna szerokość wynosiła 60 cm, po jej bokach leżało kilka zbutwiałych desek – prawdopodobnie z wieka, zniszczonego w trakcie drugiego pochówku. Trumna wypełniona była w swej górnej partii warstwą ziół, grubości ok. 5 cm (nr inw. 2/12p, 4/12p), pod którymi

spoczywał na wznak nienaruszony szkielet (wyraźnie drobniejszy od szkieletu I), z rękami założonymi u podstawy klatki piersiowej. Głowa leżała prawym policzkiem na podłużnej poduszce z ziół (nr inw. 17/12p), krytych delikatną, zupełnie zetłłą tkaniną jedwabną. Na czaszce zachowały się miejscami rudawe włosy (nr inw. 3/12p). Kości były gorzej zachowane niż w trumnie I – miały barwę brązową i jakby zbutwiałą powierzchnię. W trumnie wokół szkieletu znaleziono duże kawały tkaniny jedwabnej (nr inw. 21/12p) i drobne reliktury tkaniny wełnianej (nr inw. 9/12p). Część tkaniny jedwabnej nr inw. 21/12p została od razu zabrana do konserwacji przez mgr. inż. arch. L. Dunina.

Szkielet spoczywał na warstwie wapna grubości 4–5 cm (nr inw. 1/12p). Na zewnątrz trumny, na jednym z legarów żelaznych zwiisał kawałek tkaniny z powtarzającym się ornamentem z orłów przy drzewku życia (nr inw. 8/12p). Został on zabrany do konserwacji przez mgr. L. Dunina. Fragment takiej samej tkaniny znaleziono pod legarami (nr inw. 10/12p) na wierzchu zalegających tam reliktyw z dawniejszych pochówków w krypcie (4 czaszki, kawałki tkanin nr inw. 13/12p i 16/12p, kawałki żelaza nr inw. 7/12p, gruzu ceglanego).

W czasie trwania badań wykonano następującą dokumentację:

I. Foto

1. Wnętrze krypty. Fot. A. Tomczakowa
2. Wnętrze krypty. Fot. A. Tomczakowa
3. Sytuacja krypty. Fot. T. Zagrodzki
4. Trumna I – układ szkieletu (od strony głowy). Fot. T. Zagrodzki
5. Trumna I – układ szkieletu (od strony stóp). Fot. T. Zagrodzki
6. Trumna po wyjęciu z krypty. Fot. T. Zagrodzki
7. Trumna po wyjęciu z krypty. Fot. T. Zagrodzki
8. Trumna po wyjęciu z krypty. Fot. A. Tomczakowa
9. Sytuacja kołków brzożowych pod skrzynią Ia. Fot. T. Zagrodzki
10. Trumna II – warstwa ziół. Fot. Z. Zagrodzki
11. Trumna II – sytuacja na legarach. Fot. T. Zagrodzki
12. Trumna II – sytuacja na legarach, zbliżenie. Fot. T. Zagrodzki
13. Trumna II – szkielet. Fot. T. Zagrodzki
14. Trumna II – szkielet. Fot. T. Zagrodzki
15. Trumna II – szkielet. Fot. T. Zagrodzki

II. Rysunki (rys. A. Kąsinowski)

1. Lokalizacja krypty w prezbiterium
2. Krypta – plan (notatka pomiarowa)
3. Krypta – przekrój (notatka pomiarowa)
4. Trumna I, lokalizacja w krypcie – plan (szkic)
5. Trumna I, lokalizacja w krypcie – przekrój (szkic)
6. Przekrój przez kryptę z dwoma trumnami (skala 1:10)
7. Trumna II – ułożenie szkieletu (szkic)
8. Trumna I – pierścioneł (skala 4:1, detal i przekrój – skala 1:10)

III. Pomiary cegieł w krypcie (patrz wyżej)

IV. Dokumentacja opisowa (A. Świechowska, A. Kąsinowski)

V. Pobrano próbki

nr inw. 1/12p. Trumna II, próbka wapna z wnętrza trumny.

nr inw. 2/12p. Trumna II, zioła.

nr inw. 3/12p. Trumna II, włosy.

nr inw. 4/12p. Trumna II, zioła.

nr inw. 5/12p. Trumna Ia, gwoździ.

nr inw. 6/12p. Trumna Ia, wapno.

nr inw. 7/12p. Spód trumien z zasypiska, żelazo.

nr inw. 8/12p. Pod trumnami na legarze żelaznym, tkanina.

nr inw. 9/12p. Trumna II, tkanina wełniana.

nr inw. 10/12p. Spód trumien z zasypiska, tkanina.

nr inw. 11/12p. Trumna I, tkanina jedwabna i wełniana.

nr inw. 12/12p. Trumna I, próbki drewna.

nr inw. 13/12p. Spód trumien z zasypiska, tekstylia.

nr inw. 14/12p. Trumna II, zioła.

nr inw. 15/12p. Trumna II, deska z trumny.

nr inw. 16/12p. Spód trumien z zasypiska, tekstylia.

nr inw. 17/12p. Trumna II, poduszka spod głowy (tkanina?).

nr inw. 18/12p. Trumna II, próbka drewna.

nr inw. 19/12p. Trumna Ia, zioła.

nr inw. 20/12p. Trumna Ia, fragment deski z gwoździem.

nr inw. 21/12p. Trumna II, tkanina.

ANEKS II

Ewa Perkowski

27 IV 1972 r.

Nr 2/72/z

TYMCZASOWY ZESTAW ROŚLIN ZNALEZIONY W TRUMNACH KSIĄŻĄT
MAZOWIECKICH

NAZWA ROŚLINY	TRUMNA I		TRUMNA II	
	Próbka 14/12p	Próbka 19/12p	Próbka 2/12p	Próbka 4/12p
<i>Thymus</i> <u>macierzanka</u>	+	+	+	+
<i>Matricaria</i> <u>rumianek</u>	+	+	+	+
z Rodziny Baldaszkowatych		+		
<i>Humulus</i> chmiel		+		
<i>Euphrazia</i> trędownik		+		
<i>Artemisia</i> <u>bylica</u>	+	+	+	+
<i>Capsella</i> tasznik	+		+	
<i>Stachys</i> czyściec	+			
„żywica”?				+

Podkreślono główne składniki próbek.

Chmielu znaleziono tylko 1 ziarno.

Euphrazii (Trędownika) znaleziono tylko 1 ziarno.

Grudki „żywicy” bardzo liczne w próbce nr inw. 4/12p wymagają dalszej analizy.

Maria Henslowa

5 III 1996 r.

Ogólna opinia w sprawie obecności ziół znalezionych w trumnach książąt mazowieckich.

Sądzę, że stwierdzone w trumnie I zioła w postaci pęczków, pochodzą z roślin suszonych i miały charakter wierzeniowo-magiczny, gdyż kilka z nich jak np. macierzanka, bylica i chmiel były roślinami obrzędowymi jeszcze w tradycjach ludowych na terenie Polski. Znaleziona w trumnie tej roślina z rodziny baldaszkowatych mogła być jak przypuszczam biedrzeńcem będąca również rośliną o funkcji ludowo-magicznej.

Warstwa ziół wypełniająca górną partię trumny drugiej, w której wyróżniono macierzankę, rumianek oraz bylicę – wszystko rośliny wonne i o silnych właściwościach antyseptycznych prawdopodobnie stanowiła swoisty całun przeciw zapachowo-gnilny. Podobną funkcję miała zapewne spełniać poduszka wypełniona ziołami, znaleziona pod głową nieboszczyka.

ANEKS III

Anna Pituch-Sawicka

30 IV 1996 r.

Opracowanie konserwatorskie tkanin ze stanowiska 12/p (próbki nr 10, 13, 21/12p).

Fragmenty tkanin pochodzące z krypty grobowej ostatnich książąt mazowieckich znajdującej się w prezbiterium katedry Św. Jana w Warszawie zostały przekazane z Muzeum Historycznego m.st. Warszawy do Zamku Królewskiego w Warszawie w 1985 r. Wkrótce trafiły do zamkowej Pracowni Konserwacji Tkanin kierowanej wówczas przez artystę plastyka konserwatora Elżbietę Załuską-Dąbrowską.

Tkaniny znajdowały się w małych tekturowych pudełkach, były zmięte, brudne, oblepione grudkami ziemi, błota i zanieczyszczeń organicznych. Gdziekolwiek widoczne były ślady pleśni. Stwierdzono liczne ubytki osnów i wątków, przetarcia i osłabienie nici. Ze względu na zły stan zachowania tkanin ich wzory były słabo czytelne.

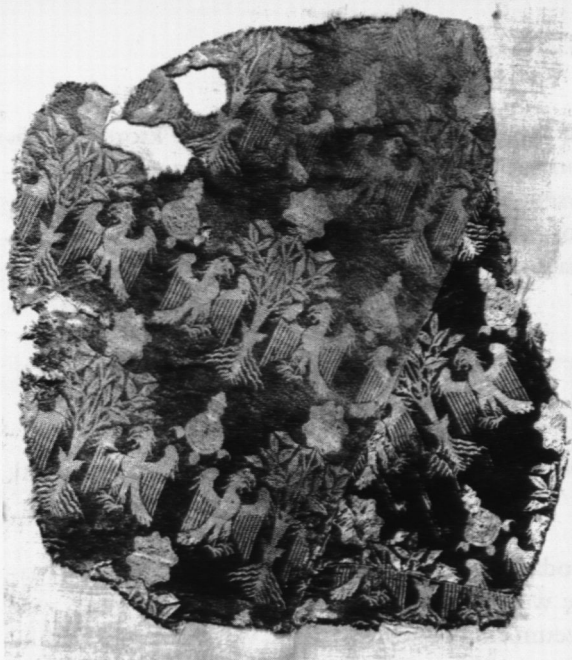
Po przeprowadzeniu dezynfekcji w komorze gazowo-próżniowej, czyste mikrobiologicznie obiekty przejrzano i zdecydowano o poddaniu konserwacji fragmentów trzech różnych tkanin jedwabnych: nr inw. 10/12/p (z orłami), nr inw. 13/12/p (z medalionami) i nr inw. 21/12/p (adamaszek).

Prace przy dwóch pierwszych tkaninach przeprowadzono w 1986 r.²³, przy trzeciej w roku 1989²⁴. Metoda konserwacji wszystkich fragmentów była podobna.

Tkaniny oczyszczono mechanicznie usuwając miękkimi pędzelkami kurz, błoto i ziemię. Następnie ułożono je na siatce poliesterowej naciągniętej na drewnianą ramkę. Tak przygotowane obiekty zanurzano w roztworze glikolu polietylenowego PVA 300 w wodzie destylowanej, aby zwiększyć elastyczność włókien i rozmiękczyć brud. Kąpiele zmieniano wielokrotnie. Stopniowo rozdzielano pozlepiane fragmenty, rozprostowywano je i miękkimi pędzelkami wypłukiwano brud. Mimo wielokrotnego

²³ Konserwację przeprowadziła A. Szubert, analizę splotów wykonała G. Mittag.

²⁴ Konserwację przeprowadziła A. Pituch-Sawicka, analizę splotów wykonała G. Mittag.

3. Tkanina z orłami –
– próbka 10/12p.

płukania w roztworze rozmiękczającym na powierzchni tkanin pozostały zanieczyszczenia. Usunięto je pędzelkami podczas prania płasko rozłożonych fragmentów w roztworze detergentu – Preteponu G. Po dokładnym wypłukaniu w wodzie destylowanej, tkaniny położono na szklanych płytach. Fragmenty ułożono zgodnie ze wzorem, uporządkowano także luźne nitki i rozprostowano liczne zagniecenia. Nadmiar wody usunięto szklaną bagietką i pozostawiono tkaniny do wyschnięcia.

Specjalnie przygotowane drewniane ramki obciążnięto ałsamem jedwabnym dofarbowanym na kolor brązowy. Ułożono na nim fragmenty tkanin i przytrzymano je nićmi jedwabnymi. Tkaninę z orłami przyszyto punktowo, adamaszek zaś dłuższymi ściegami, wkluwając igłę w miejscach ubytków, by nie uszkodzić zachowanej substancji.

Przeprowadzenie prac konserwatorskich pozwoliło dopasować do siebie luźne fragmenty materiałów i ułatwiło dokładną analizę wzorów. Na tej podstawie określono miejsce i czas powstania tkanin.

1. Fragment tkaniny z orłami²⁵ (il. 3)

Włochy, Lukka k. XV w.

kształt zbliżony do trapezu

²⁵ Identyfikacja i opis tkanin nr inw. 10/12/p i 13/12/p według A. Szubert, Fragmenty tkanin archeologicznych z grobowca książąt mazowieckich w katedrze warszawskiej – dokumentacja konserwatorska, Zamek Królewski w Warszawie, Warszawa 1986.

wym. 44 cm x 36 cm x 38 cm x 36,5 cm
jedwabna tkanina dwuosnowowa i dwuwątkowa, splot skośny
raport 25,5 cm x 16,5 cm

Głównym motywem wzoru jest para orłów zwróconych do siebie w ujęciu z profilu z rozpostartymi skrzydłami w ujęciu frontalnym. Pomiedzy nimi drzewko życia z korzeniami i stylizowaną koroną w kształcie kwiatu. Grupy motywów poprzedzielane są ornamentem w kształcie lampionu. Ornamenty występują w pasach poziomych, powtarzając się. W poszczególnych rzędach przesunięte są w stosunku do siebie o 1/2 raportu, przez co wzór występuje na całej tkaninie w układzie ukośnym. Do większego fragmentu doszyte dwa mniejsze, skrojone w innym kierunku, szwy „za igłą” wykonane nitką jedwabną.

Kolor tła ciemno-brązowy, wzory w kolorze złoto-brązowym.

Nr inw. 10/12/p

2. Fragment tkaniny z medalionami (il. 4)

Włochy, Wenecja? k. XV w.

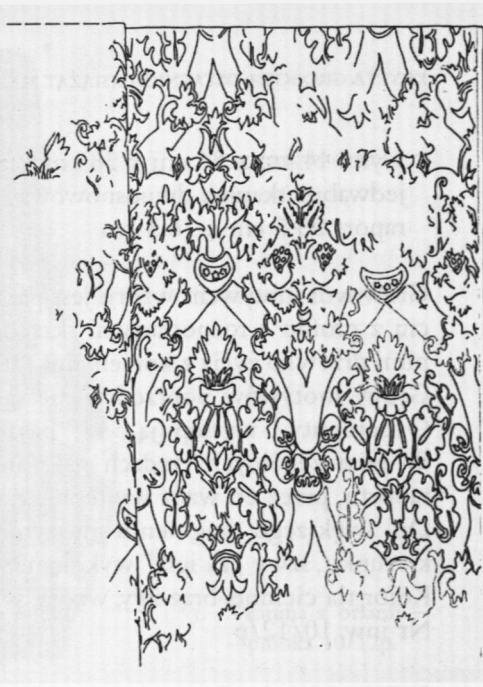
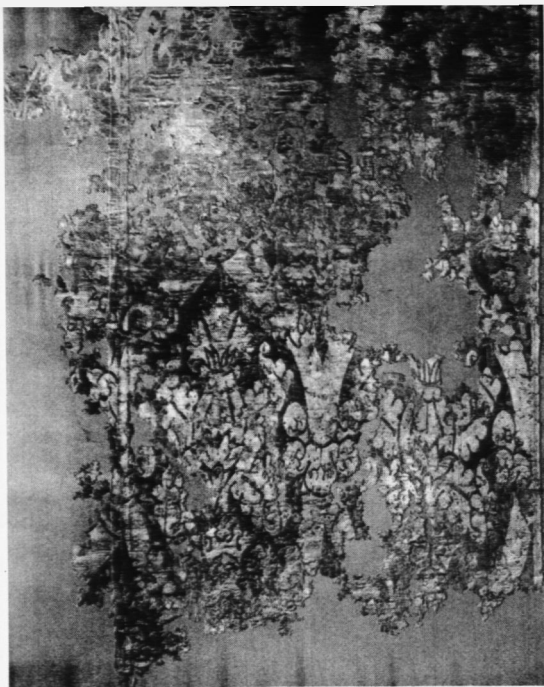
kształt zbliżony do prostokąta

wym. 22 cm x 28 cm

jedwabna tkanina dwuosnowowa i dwuwątkowa o splocie skośnym
w partii wzoru i splocie płóciennym w partii tła
wielkości raportu nie określono

4. Tkanina z medalionami – próbka 13/12p (z prawej – rysunek wzoru tkaniny).

5. Tkanina adamszkowa (tzw. z koroną) – próbka 21/12p (z prawej – rysunek wzoru tkaniny).

Główny wzór stanowi owalny medalion wypełniony motywami kwiatowymi (goździk, rozetka). Występuje on w układzie sieciowym utworzonym przez falistą wstęgę szerokiej wici roślinnej. Motywy wewnątrz medalionów jednego rzędu powtarzają się.

Kolor bardzo spłowiasty – złoto-brązowy o odcieniu ugru.

Nr inw. 13/12/p

3. Fragmenty tkaniny adamszkowej (il. 5)

Włochy, Wenecja XV/XVI w.

kształt zbliżony do prostokąta

wym. 107 cm x 81 cm

jedwabna tkanina o splocie adamszkowym

szerokość od krajki do krajki – bryt – 62 cm

wielkości raportu nie określono

Wzór tkaniny układa się w poziome pasy dekoracyjne tworzone przez rzędy spiczastych owali i wypełnione kwiatonami przestrzenie między nimi. Głównym elementem wzoru jest spiczasty owal tworzony przez gałązki o wyraźnie zaznaczonych sęczkach, łodyżkach i listkach. Wewnątrz owalu znajduje się motyw granatu ujęty w cztery liście. Pod nim widocz-

na jest otwarta korona. Łuki sąsiadujących owali spięte są rozwijającymi się listkami²⁶.

Duży fragment tkaniny zszyty z dwóch części – wzdłuż tkanych brzegów, szew długości ok. 106 cm.

Kolor – brunatny.

Nr inw. 21/12/p.

²⁶ Podobne wzory zob. B. Klesse, *Seidenstoffe in der italienischen Malerei des vierzehnten Jahrhunderts*, Bern 1967, s. 110, il. 138; M. Michałowska, *Zabytkowe tekstylia kieleckie*, Warszawa 1989, s. 37, il. 2.